

Arbejderforeninger i Danmark 1848-1871

AF WILLY MARKVAD

Det er ingen tilfældighed, at netop årene 1848 og 1871 er valgt som ramme for en skildring af arbejderforeningerne i Danmark i det 19. århundrede. Både 1848 og 1871 var revolutionsår i Frankrig, og disse revolutioner fik på afgørende måde indflydelse på udviklingen herhjemme.

Når Marx og Engels i deres kommunistiske manifest indledningsvis kunne fastslå, at »Et spøgelse går gennem Europa«, var dette en særdeles rammende karakteristik af datidens situation¹. Man frygtede virkelig dette kommunistiske spøgelse, og selvom det ikke fik direkte betydning for Danmark i 1848², fik det dog skabt et røre om arbejderne forhold, et røre som nogle år senere resulterede i dannelsen af en arbejderforening.

Resultatet herhjemme var, at en industrimand, jernstøber Peter Frederik Lunde, blev opmærksom på visse lighedspunkter mellem de forhold, der førte til revolutionen i Frankrig, og de forhold, der blev budt danske arbejdere. Resultatet af Lundes overvejelser udkom i begyndelsen af august 1848 i bogform med titlen »Forslag til Forbedring i de arbejdende Classers Kaar«.

Lunde havde for sig selv opstillet en række spørgsmål, gennem hvis besvarelse han fik udformet en række mere eller mindre konkrete forslag til forbedringer. Spørgsmålene, der dannede udgangspunkt for Lunde, var:

- »1. Er det rimeligt, at Katastrofen i Paris kan ansees for en Slutningsact mellem Arbeidere og Pengemændene, idetmindste saavidt at Spørgsmaalet herefter tilstedes en mere fredelig Afgørelse?

Noter til denne artikel side 36

2. Findes der hos os ligeartede Bestræbelser af en saadan Betydning, at de, naar de vilde træde voldsomt frem, kunde udsætte os for en lignende Ulykke, som de, der nylig ere overgaaede Paris, eller dog fremkalde en Tilstand hos os, som man maatte ønske undgaaet?
3. Hvilke ere de væsentligste Aarsager til Haandværker- og overhovedet Arbejderstandens uheldige Stilling lige overfor flere andre Classer i Samfundet?
4. Bør vi roligt oppebie Udfaldet af Begivenhederne i Franrig, og da søge at drage Nytte af hvad der vil skee, eller skulde vi søge tilveiebringe saadanne Reformer i Arbejdernes Kaar, som vort Lands særegne Beskaffenhed gøre tilraadelige, og som kunde tilfredsstille Tidens Krav?
5. Hvilke Forandringer i vore Institutioner bør vi herefter ønske indførte, for ad fredelig Vei at kunde tilfredsstille Mængdens billige Krav?«³

Et af Lundes mere præcist udformede forslag gik ud på at oprette faglige sammenslutninger med større forhandlingsmulighed.

»Med Hensyn til Byernes Arbejderbefolkning ville jeg da foreslaae:

1. At Svendeklassen i hver Haandtering træder sammen, og efter fælles Raadslagning vedtager, hvad den fra sit Standpunkt anseer for gavnlig for den.
2. At Mestrene ligeoverfor Svendene danne Foreninger, som discutere Standens Sag fra den anden Side.
3. At en af lige mange Medlemmer, fra hver af de foregaaende Afdelinger, bestaaende Bestyrelse danner et Organ, som repræsenterer den samlede Erhvervsgren, det være Haandværk eller Fabrik.
4. En Overbestyrelse, sammensat af eet Medlem af hver Haandterings Svendeklasse og eet af Mestrene, slutter det hele.«⁴

Ikke alle kredse var begejstrede for Lundes forslag, og det fik en hård modtagelse i datidens dagspresse. »Kjøbenhavnspo-

sten«, hvis redaktør J. P. Grüne, var medlem af »Haandværkerdannelsesforeningen«, var dog positiv i sin omtale af bogen og sluttede med at skrive:

»Det er ikke vor Hensigt her at forsvare Enkelthederne i Hr. Lundes Forslag om at danne en Repræsentation af Haandværkerstanden eller Arbejderstanden i Almindelighed, men naar Bevægelsen skal ledes til noget Godt, naar Ideerne skulle klares og Folkeinteressen vækkes og vedligeholdes, saa vil man vist aldrig kunne paavise noget bedre Middel, end at Arbejderne selv sammentræde for i Forening at overveie hvorved og hvorledes deres Kaar kunne forbedres.«⁵

Modstanden mod Lundes initiativ var dog for stor, og selv om håndværkerne havde fattet interesse for planen⁶, lykkedes det ikke at få mestrene i tale. Først to år efter tog håndværkerne konsekvensen heraf og oprettede deres egen forening, »Foreningen af Oldgeseller og Ladesvende«.⁶

Forud for revolutionen havde man dog herhjemme mærket den uro, der gærede ude i Europa. Selv om der i 1835 var udstedt en kancelliplakat, der forbød danske håndværkere at opholde sig på steder, hvor man tillod »Associationer« eller forsamlinger af håndværkere, havde de danske håndværkere indsuget en masse af de nye ideer og bragt dem med hjem.⁷

Et forsøg på at få plakaten ophævet gennem en petition til Stænderforsamlingen i Roskilde frembragt af Ahlgreen-Ussing på håndværkernes vegne slog fejl. Udviklingen kunne dog ikke standses, og allerede i slutningen af 1835 oprettedes »Læseforeningen«, der, trods det ret intetsigende navn, havde politisk sigte og vel med rette kan siges at have været den første spæde forløber for de pågældende arbejderforeninger.

Der skulle dog gå endnu nogle år, før man fik taget det næste skridt henimod de egentlige arbejderforeninger. I 1847 blev situation i Europa mere tilspidset, og nogle yngre håndværkere, der netop var vendt hjem fra Frankrig, hvor man allerede på det tidspunkt befandt sig på revolutionens rand, forsøgte at omplante de medbragte franske ideer til danske forhold.⁸ En kreds af disse oprettede den 11. oktober 1847

»Haandværkerdannelsesforeningen«, der ligesom »Læseforeningen« var mere optaget af politiske spørgsmål end navnet indicerede. Blandt de mest aktive ved »Haandværkerdannelsesforeningen«s oprettelse var bøsseemager Christensen, skrædder Joh. R. Lund, finerskærer H. P. Frederiksen, urmager Voltelen, typograf Dein og bogtrykker Sally B. Salomon.⁹ Den tidligere nævnte jernstøber P. F. Lunde var også meget aktiv ved starten af såvel »Læseforeningen« som »Haandværkerdannelsesforeningen«. I sidstnævnte fik han selskab af datidens demokrater¹⁰, Frederik Dreier, Goldschmidt og Grüne, samt af en senere konkurrent til pladsen som arbejderforeningsformand, Christian Vilhelm Rimestad.

»Haandværkerdannelsesforeningen« blev skueplads for en mængde sammenstød. Lunde, der var formand for foreningen, da hans bog udkom, tiltrak mange nye medlemmer blandt læserne af hans bog. Men foruden disse »Lundetilhængere« rummede foreningen talsmænd for den frihedstrang, der var kommet til orde blandt håndværkerne, talsmænd for bondestanden i byerne, de senere folkevenner, og en del renlivede nationalister. Alle disse strømninger skulle afklares med sig selv og indbyrdes, og det siger sig selv, at det kunne give sig udslag i ret drastiske sammenstød.

Navnet kunne derfor ikke dække foreningens egentlige formål, der hurtigt blev af politisk karakter. Datidens »Valgreformforening«, der blev bedst kendt under navnet »Hippodrombevægelsen«, havde sin oprindelse i »Haandværkerdannelsesforeningen«. Et forslag til ændring af valgbestemmelserne til Rigsforsamlingen var bl. a. underskrevet af bøsseemager Christensen, skrædder Lund, lærer Snekløth og P. F. Lunde¹¹, alle fremtrædende medlemmer af »Haandværkerdannelsesforeningen«.

Lundes formandsperiode (juli-december 1848) blev foreningens bedste. Man nåede op på et medlemstal af ca. 900, et efter datidens forhold imponerende tal. Da junigrundloven var gennemført i 1849, ramtes foreningen af en nedgangsbølge, som adskillige gange senere er indtruffet i foreninger efter en

periode med stor aktivitet. Foreningslivet gik næsten i stå; de tilbageværende halvandethundrede medlemmer forsøgte gennem skiftende formænd at skaffe nyt liv til foreningen, men uden held. Der taltes en overgang om helt at nedlægge foreningen, men efter opfordring blev skolebestyrer C. V. Rimestad formand for foreningen, og det lykkedes ham gennem afholdelse af en række historiske foredrag at trække lidt flere medlemmer til foreningen. Medlemskredsen var dog en anden end i 1847/48, og foreningen kom i Rimestads formandsperiode virkelig til at svare til sit navn.

De mere bevidste arbejdere oprettede da i efteråret 1850 (den 6. november), en forening, der skulle varetage deres interesser. På grund af datidens industrielle forhold, eller mangel på samme, fik foreningen, den tidligere nævnte »Forening for Oldgeseller og Ladesvende«, eller »Oldgesellforeningen«, som den blev kaldt, ikke den betydning man havde håbet. Den blev først og fremmest en slags sygekasse for medlemmerne.¹²

Som følge af de nævnte foreningers passivitet udsendte en kreds af oldgeseller den 5. juni 1851 en »Opfordring til Arbeidsclassen og dens Venner«¹³. Det hed heri, at nok havde man efter bevægelsen i 1848 fået en regeringsform, der var bedre end man havde turdet håbe på, men den »Forbedring af de mindre gunstig stillede Classers Kaar, der skulle være en Følge og Frugt af det Første, har derimod giordt ligesaa ringe Fremskridt hos os, som hos Europas øvrige Folk.

... Det er ved en saadan Opfattelse af, hvad der er foregaaet, forsaavidt det vedrører Arbeidsclassen og dennes nærværende Stilling, fornemmelig i Stæderne, at vi som Formænd i forskjellige Haandværksfag have fundet os foranledigede til at henvende os til vore Medbrødre og andre Medborgere med Anmodning om at slutte sig til os, for at vi ved fælleds Samvirken i hvad vi efterstræbe, kunne haabe at naae et Maal, som vi ellers ved vedlivende Uvirksomhed ikke tør vente at komme til i lang Tid.«

Man indbød derfor til dannelsen af en »Forening for Arbeidsclassens Vel«, der som formål skulle have:

»at virke for en Forandring i den nuværende Betalingsmaade for den private Arbejder- og Tyende-Klasse i den Retning, at de Ældre foruden den sædvanlige Betaling faaer tillige et Tillæg, der retter sig efter Arbejdsaaernes Antal.«

Indbyderne, 25 oldgeseller, repræsenterende 18 forskellige fag, udtalte, at foreningen skulle betragtes som konstitueret, når der havde tegnet sig 1000 medlemmer, hvorefter der ville blive afholdt valg til bestyrelse.

Den 29. august 1851 udsendte den midlertidige bestyrelse, der bestod af drejer A. J. Andreasen, snedker Emerndörfer, tøjmaker A. C. Klamer, tøjmaker L. V. Lund og bødker Malmfeld et foreningsblad.¹⁴ Dette første blad udsendt af en arbejderforening¹⁵, indledtes med overskriften »Medborgere og Brødre«, og fortsatte:

»Vi sende Eder disse Linier som Hilsen og Tak for den Tilid hvormed I ere komne os imøde, og vi see heri en Borgen for en heldig Løsning af vor betydningsfulde og vigtige Opgave.

Vi benytte Lejligheden for med det samme, at give hver enkelt Deltager en kort Underretning om Sagens nærværende Stilling, den Retning vi i den allernærmeste Tid agte at lede den i, og de Forventninger vi derom nære.

For Tiden tæller Foreningen over 1100 Deltagere.«

Det blev stillet i udsigt, at der ville blive afholdt valg den 9. november, men på grund af den forventede, men udeblevne tilslutning fra mestrene, udsatte man valget til den 23. november, idet man endnu engang opfordrede mestrene til at tiltræde foreningen.

Søndag den 23. november afholdtes så det lovede valg i Hipodromen. Formanden for den midlertidige bestyrelse, tøjmaker L. V. Lund, oplyste, at kun få mestre havde tilsluttet sig foreningen, hvorimod der var en stadig tilgang af arbejdere. Efter at enkelte spørgsmål var blevet besvaret af P. F. Lunde, skred man til afstemning, idet man overlod den midlertidige bestyrelse at optælle stemmesedlerne.

Resultatet af afstemningen blev meddelt i foreningsbladet den 29. november og det oplystes, at der var afgivet omkring

900 stemmer, hvilket, med det daværende medlemstal, svarede til en stemmeprocent på ca. 55.¹⁶ Af de afgivne stemmer havde P. F. Lunde fået 526 som formand, og L. V. Lund 361 som viceformand.

Efter forskellige til- og frasagn hovedsagelig fra de få indkaldte mestre, lykkedes det på et repræsentantskabsmøde den 21. december at få valgt en bestyrelse, der kom til at bestå af: P. F. Lunde, formand, L. V. Lund, viceformand, tøjmaker Klamer, journalist Toucher, snedker Emerndörfer, jernstøber Mehldal, skræder Nørholm, harthugger Damme og snedker Steenholdt.¹⁷

Det blev overdraget Lunde som formand at sørge for udgivelsen af et ugeblad, der samtidig skulle være kvittering for betalt kontingent. »Organ for Arbejderklassen«, som bladet kom til at hedde, udkom første gang den 4. januar 1852. Lunde lagde stor vægt på denne side af arbejderforeningens virksomhed og skrev i sin første leder:

»Efterhaanden som Erkjendelsen af den frie Presses Gavnlighed for den arbejdende Klasse gjør sig gjældende, føles ogsaa dybere Trangen til et Organ, hvorigjennem den selv kan komme til at ytre sine Meninger og anskuelser om de Forhold, der nærmest vedrører den.

Et saadant Organ har den hidtil savnet, og hvorvidt den formaacede at ytre sig gjennem de bestaaende Dagblade, beroede steds paa, dels om vedkommende Blades Udgivere delte den udtalte Mening, og dels paa, om den, som ville ytre sig, var i Stand til selv at fremstille sine Tanker i en saadan Form, at de uden videre Bearbejdelse kunne offentliggjøres.

... Denne retfærdige Fordring paa at høres, den er det vi ville søge at skaffe Fyldest ved Hjælp af vort Blad, hvis fremtidige Størrelse og Betydning vil være afhængig af Arbejderklassens egen Interesse for sine nærmeste Anliggender. Det vil til enhver Tid være aabent for Udtalelser om Arbejdernes Ønsker, de Tryk hvorunder han bøies, og de Midler hvormed han haaber at fjerne dem, og Mangelen paa Færdighed i, skriftlig at tydeliggjøre sin Mening, skal ikke længere træde ham hin-

drende i Veien, thi naar den kun er sund og god, vil det paa-
hvile Redaktionen at komme ham tilhjælp i denne Retning.«

Bladudgivelsen var den ene af de opgaver, man gav sig i
kast med, og to andre forslag fra henholdsvis Klamer og Lunde
blev sat under debat i bestyrelsen. Klamer foreslog en ordning,
der sikrede foreningens medlemmer med familie gratis læge-
og medicinhjælp fra foreningen, og Lunde foreslog oprettelsen
af en økonomiforening. Klamers forslag vandt almindelig til-
slutning, men måtte på grund af foreningens svage økonomi ud-
sættes. Lundes forslag blev yderligere gennemdrøftet og resul-
terede i et forslag om en brændselsforening, et forslag, der blev
forelagt medlemmerne i bladet den 24. januar 1852.

Foreningens hovedopgave, gennemførelsen af Lundes plan
om alderstillæg, var dog ikke skubbet i baggrunden. Man havde,
for at få udarbejdet et færdigt forslag, brug for talmateriale, og
dette bad man oldgesellerne om at fremskaffe. På udsendte
skemaer skulle man da opgive antallet af svende i de enkelte
lav, deres alder og tidspunktet for deres indtræden i svende-
klassen.

Forslaget om alderstillæg var blevet opfattet forkert hos en
gruppe af medlemmerne, og Lunde så sig nødsaget til at løfte
en advarende pegefinger mod denne opfattelse. Det skete i en
artikel i bladet, hvor han skrev:

»Vi maae imidlertid ikke betragte det som Foreningens eneste
Formaal at arbeide hen til Betyggelse for den enkelte uheldige
af Arbeidsklassen; den maae tværtimod som en Enhed arbeide
derhen, at den ogsaa kan betrygge hele Arbeidsklassen mod de
Uheld, som kunne fremkomme ved Tidsomstændigheder, nye
Opfindelser i Industrien osv.«¹⁸

Da man havde fået bearbejdet de fra Oldgesellerne tilsendte
tal, udarbejdedes den endelige plan til alderstillæg, og man
offentliggjorde denne i bladets numre 10 og 11. Nr. 11 udkom
lørdag den 1. maj 1852, og dagen efter afholdtes generalfor-
samling, hvor planen om alderstillæg blev fremlagt af Lunde.
Efter Lundes gennemgang af planen førtes en længere diskus-
sion, hvori tøjmaker Klamer foruden en kritik af Lundes for-

slag fremkom med et andet forslag til alderstillæg. På grund af dette forslags fremkomst lykkedes det ikke Lunde at få sit forslag vedtaget, og da man samme dag vedtog at vælge helt nyt repræsentantskab, blev forslaget om alderstillæg yderligere udskudt.

Det nye repræsentantskab, hvori Frederik Dreier var valgt ind, formåede heller ikke at skabe enighed om forslag til alderstillæg. Dreier gik imod Lundes plan, fordi han fandt den for dyr for arbejderne og for dårligt statistisk begrundet. I stedet foreslog Dreier, at man oprettede et arbejderparti, der kunne lægge pression på myndighederne ved gennemførelsen af de reformforslag, som Dreier havde fremsat i sit tidsskrift *Samfundets Reform*.¹⁹

Hverken Lunde eller hovedparten af repræsentantskabet var lydhøre over for Dreiers reformtanker, og selv om Lunde havde sympati for visse af Dreiers forslag, kunne han dog ikke følge Dreier i de væsentlige forslag. Det kom da heller ikke som nogen overraskelse for repræsentantskabet, at Frederik Dreier trådte ud heraf, men måske nok, at han fik følgeskab af 5 andre. Dreier skrev sammen med disse 5, skrædderne Nørholm, Wegener, Elgeti, Ahm og sadelmager Olsen, en udtrædelseserklæring, hvori man særligt vendte sig mod Lunde. Klamer, der havde stillet modforslag om alderstillæg, valgte senere at følge Dreiers eksempel og forlod også repræsentantskabet.

Ved samme tid begyndte Lunde at miste terræn i foreningen, hvilket sandsynligvis skyldtes hans lidt for ensidige interesse for alderstillægget. Umiddelbart efter Dreiers udtræden overtog journalist Toucher redaktionen af foreningsbladet sammen med en redaktionskomite. Toucher kunne dog ikke finde sig i denne redaktionelle ufrihed, og efter en måneds tid opgav han at redigere bladet.²⁰ Den 4. september havde E. A. Gad overtaget redaktionen og markerede redaktionsskiftet med et nyt navn på bladet, der nu hed »Blad for Arbejdsklassen«. Dette mere dansk prægede navn var mere passende for foreningsbladet, påstod Gad, der ligesom sin forgænger kom i strid med redak-

tionskomiteen. Nu var det blot redaktionskomiteen, der beklagede sig over Gads egenrådighed.

Endnu en ændring i foreningen var til ugunst for Lunde, nemlig nedsættelsen af en komite, der skulle gennemgå de forslag til alderspensionen, som henholdsvis Lunde og Klamer havde indgivet. Komiteen fik i alt 4 forslag at tage stilling til, men måtte efter en nøjere gennemgang og efter samråd med en af direktørerne for det kongelige Livrenteselskab, professor E. Pedersen, konstatere, at alle 4 forslag var uegnede og umulige at gennemføre.²¹

Allerede inden denne dom var blevet afsagt over foreningens hovedformål, var der sket en betydelig afgang af medlemmer fra foreningen. Årsagen hertil var, at der ikke var sket noget med hensyn til alderstillægget, som ved foreningens start havde trukket en stor del medlemmer til. Den 5. oktober fremkom cand. R. Jørgensen med et forslag om snævrere samarbejde mellem de to eksisterende foreninger med det formål at slå dem sammen til én.²² »Haandværkerdannelsesforeningen« havde som tidligere nævnt samme medlemsmæssige problemer som »Foreningen for Arbejdsklassens Vel«, så tanken var i og for sig nærliggende. Dertil kom, at flere var medlemmer af begge foreninger. Forslaget fik dog ikke helt den tilslutning i første omgang, som Jørgensen havde regnet med, hvilket til en vis grad skyldtes den betydelige gæld, som »Haandværkerdannelsesforeningen« havde stiftet. Tilhængerne af en sammenslutning fik dog overtaget og fik valgt et udvalg på 5 medlemmer, der sammen med et lignende udvalg fra »Haandværkerdannelsesforeningen« skulle udarbejde forslag til en ny foreningsdannelse. Det nedsatte udvalg kom til at bestå af skomager Borch, fabriksarbejder Albertsen, tegnelærer Hansen, tøjmaker L. V. Lund og cand. Jørgensen.²³

I »Haandværkerdannelsesforeningen« valgte man et tilsvarende 5-mands udvalg på en generalforsamling den 11. november. Udvalget herfra kom til at bestå af institutbestyrer Rimestad, sadelmager Christensen, farver H. P. Andersen, skrædder Joh. R. Lund og bager Marstrand.²⁴ Efter en række fælles-

møder fik man udarbejdet et forslag til vedtægter for den nye forening, og dette forslag blev forelagt de respektive foreninger.

Modstanden mod sammenslutningen var dog ikke ophørt, og bladets redaktør, der havde været en skarp modstander af sammenslutningen, brugte hele nummer 50 af »Blad for Arbejdsklassen« til en kritik af den foreslåede sammenslutning, og til at anbefale en forening efter »Bondevennernes« mønster. Forslaget om en forening af denne art var dog ikke fostret af Gad. Bondevenerne, og specielt mænd som J. A. Hansen og major Müllen, ønskede at få fodfæste blandt byens arbejdere. Gad kunne da også slutte det ovenfor nævnte nummer af bladet med at henvise til dette foreningsforsøg:

»Vi have nu bragt i Erfaring, at flere anseete Mænd i og udenfor Foreningen med det Allerførste agte at udsende en Indbydelse til at danne en Forening med det Formaal og den Form, som ovenfor er antydet, og at afholde et Møde med dem, som samstemme heri.«

Efter udsendelsen af denne protest mod sammenslutningen forsøgte man på et repræsentantskabsmøde at få gennemtruffet valget af en anden redaktør. Det lykkedes også, men næstformanden, tøjmaker Lund, nægtede denne, Sally B. Salomon, adgang til at udføre hvervet og sørgede i stedet for, at Gad kunne redigere endnu et nummer. Sammenslutningsudvalget udsendte da i stedet et trykt opråb »Til Arbejderne«²⁵, hvori man reagerede imod Bondevennernes forsøg på at stifte en arbejderforening. Man skrev indledningsvis i dette opråb om »Hindringer, forberedte i Skjul og Mørke og gennemførte ved en Retskrænkelse«, og omtalte derefter de forsøg, der var gjort, for at opnå sammenslutningen af foreningerne. Endelig opfordrede man til en tiltræden af denne nye landsomfattende arbejderforening.

»Foreningen for Arbejdsklassens Vel« afholdt repræsentantskabsmøde den 3. januar 1853, hvor Lunde, der følte sine foreningsideer og specielt tanken om alderstillægget tilsidesat, nedlagde sit hverv som formand.²⁶ Han foreslog, at man i stedet

for at afholde en bekostelig generalforsamling, der ville ødelægge foreningens økonomi, lod medlemmerne selv give udtryk for deres ønsker ved at slutte sig til den nye forening. Den 16. januar afholdt man det sidste repræsentantskabsmøde, der gav Rimestad »Fuldmagt til at styre Selskabets Anliggender, indtil den nye Forening havde dannet sig.«²⁷

Endelig afholdt man den 10. januar generalforsamling i »Haandværkerdannelsesforeningen«, hvor man gik ind for den nye foreningsdannelse. Rimestad brugte lejligheden til på dette møde at angribe »den Forening, som nogle Mænd, under Bondevennernes Vinger og efter deres Mønster havde søgt at støtte«²⁸, og han udtrykte sin misbilligelse af den fremgangsmåde, som bl. a. skomager Borch havde brugt. Sammenslutningen var imidlertid en kendsgerning, og den 27. januar 1853 afholdtes det stiftende møde i den nye forening.

Det politiske magtspil mellem de nationalliberale og bondevennerne fik, efter vedtagelsen af grundloven i 1849, et nyt interessefelt – arbejderne. Denne samfundsklasse, der hidtil havde ført en politisk upåagtet tilværelse, fik, gennem den ved grundloven sikrede ret til at deltage i valget til rigsdagen, politisk betydning.

Dette forsøgte de nationalliberale at udnytte, da de efter grundlovsvedtagelsen fik valgt Rimestad ind som formand i den daværende arbejderforening – »Haandværkerdannelsesforeningen«. Man havde med interesse bemærket den aktivitet, der udgik fra denne forening, og det røre, man herfra var i stand til at sætte i gang. Da Rimestad trådte til, var foreningen dog nærmest i opløsning, og dens betydning som politisk – eller afpolitiserende – faktor var stærkt aftagende.

Den af demokratene Lunde stiftede »Foreningen for Arbejdsklassens Vel«, der, omend i beskedent omfang, havde som formål at gennemføre reformer til gavn for arbejderne, var et klart alternativ til Rimestads dannelsesforening, og den fik en relativ stor tilslutning af arbejderne. Foreningen magtede dog ikke at få nogle af sine reformønsker gennemført, og ret hurtigt

kom den til at spille samme rolle som »Haandværkerdannelsesforeningen«.

Sammenslutningen kunne altså se ud til at være en sejr for de nationalliberale; men som allerede nævnt var der en opposition mod sammenslutningstanken. Foruden skomager Borch og E. A. Gad var en række af medlemmerne i »Foreningen for Arbejdsklassens Vel« modstandere af de nationalliberale, in casu Rimestad. En kreds af disse, med R. J. Hansen, Holm, Salomon, Andersen, Tronier og Müllen i spidsen²⁹, udsendte i begyndelsen af januar 1853³⁰ en indbydelse til et offentligt møde om oprettelsen af »Folkevennernes Selskab«.

Også inden for »Rimestadforeningen« mærkedes oppositionen. Da man den 14. februar afholdt generalforsamling i den nyoprettede forening, var Rimestad suveræn som formandsmand, (han fik 352 af 358 afgivne stemmer), men hans forslag til navn og formål for foreningen fik ikke forsamlingens godkendelse. Rimestads forslag om »Foreningen for folkelig Dannelse« svarede helt til det formål, han som nationalliberal og konservativ politiker havde sat sig. Det dækkede imidlertid ikke de forventninger, medlemmerne havde, og cand. jur. Spandet foreslog, da han mente, at arbejdernes materielle vel kom før hans dannelse, at man kaldte foreningen for »Arbejderforeningen«, et forslag, der blev vedtaget med overvældende majoritet.³¹

Rimestad, der i 1867 skrev »De københavnske Arbejderforeninger«, nævnte ikke heri denne episode, men indrømmede omend indirekte, at foreningen ikke helt kom til at følge de af ham tænkte retningslinier.

»Med alt dette havde dog Foreningen af 1853 en organisk Feil, hvis Tilblivelse havde sin Grund i de Tidsomstændigheder, under hvilke Foreningen var stiftet. Dette var nemlig skeet under et meget stærkt politisk Røre, der dreiede sig om Sager, som den arbejdende Befolkning ikke kunde og ikke burde blive ligegyldig ved. Den politiske Kamp – for Grundloven af 5. Juni 1849 og mod den absolutistiske Fællesforfatning – tiltog i Styrke

og Omfang lige til Slutningen af 1854, altsaa i to Aar, og den ophørte først i Oktober 1855. Derved fik Foreningen en politisk Karakter; der var endog Tider, da den politiske Interesse satte de Øiemed, der for Foreningen burde have været Hovedsagen, aldeles i Skygge.«³²

På det af Folkevennerne afholdte offentlige møde den 9. januar 1853³³, kunne man ikke skabe enighed om grundlaget for en forening, og man afholdt et nyt møde den 18. januar³⁴, hvortil der var udarbejdet et forslag til foreningsvedtægter. Da der på mødet fremkom en del kritik af forslaget, besluttede man at lade ændringsforslag indgå skriftligt til den midlertidige bestyrelse senest den 25. januar, hvorefter bestyrelsen skulle indarbejde disse i det endelige forslag. Et nyt møde blev afholdt den 1. februar³⁵, men da der blandt mødedeltagerne befandt sig en del modstandere af foreningsdannelsen, bl. a. Rimestad, lykkedes det ikke at nå til enighed om forslaget, og mødet endte i totalt kaos³⁶. Den midlertidige bestyrelse indkaldte derpå til en stiftende generalforsamling for indtegnede medlemmer den 9. februar, hvor man konstituerede »Folkevennernes Selskab«. En ny generalforsamling den 16. februar valgte en bestyrelse bestående af skomager Borch, bogbinder Holm, redaktør J. A. Hansen, major Müllen, tøjmaker Lund, cigarfabrikant Salomon, formand ved Holmen, R. J. Hansen og sekretær Tronier. På det af bestyrelsen først afholdte møde den 3. marts³⁷ valgte man major Müllen til formand og J. A. Hansen til redaktør af det ugeblad, man på samme møde vedtog at udsende til foreningens medlemmer³⁸.

»Folkevennernes Selskab« fik dog ikke den ventede medlemstilgang og opnåede som følge heraf ikke at få den indflydelse, som man havde ønsket og håbet.

Af denne grund forsøgte J. A. Hansen at placere »Folkevennernes Selskab« så tæt op af »Arbejderforeningen« som muligt, sådan at forskellen ved den sammenlægning, som han forestillede sig, ikke ville blive alt for stor. Den 23. august 1853 søgte J. A. Hansen optagelse i »Arbejderforeningen« gennem

skomager Borch, der i forvejen var medlem her. Repræsentantskabet nægtede imidlertid J. A. Hansens optagelse med 10 stemmer mod 5³⁹, en beslutning, der ikke deltes af foreningens medlemmer. På en generalforsamling den 7. november vedtoges det nemlig at optage J. A. Hansen som medlem af »Arbejderforeningen«⁴⁰.

Der var dog stadig en stor modstand mod ham, og Folkevennerne søgte da gennem samarbejde med andre foreninger at opnå politisk indflydelse. I begyndelsen af 1854 oprettede man sammen med Oldgesellerne »Den danske Haandværkerforening«. Den indbydelse, der blev udsendt, for at få medlemmer til foreningen, sagde også lidt om, hvilket formål, man havde med denne forening.

»Haandværkerstanden i Danmark er Landets næst talrigeste Stand; den staar i Oplysning og Dannelselse ikke i Almindelighed under det store Antal af dens Medborgere, og den gaer stedse frem i Tiden i Dygtighed og Udvikling i de forskjellige Retninger. Men uagtet alt dette har den dog ikke formaaet, hverken i Stænder-Forsamlingerne eller paa Rigsdagen, at skaffe sig den Indflydelse og Vægt, som den ifølge sin Talrighed og Udvikling burde og kunne have.«⁴¹

Foreningen fik mulighed for at optræde nogle gange både fagligt og politisk, men den havde ligesom de øvrige foreningsdannelser endnu ikke den indflydelse, der skulle sikre gennemførelsen af de fremsatte krav. Den opløstes i marts 1856.⁴²

Et af tidens store spørgsmål, som optog alle arbejderforeningerne, var næringslovændringen. Her fandt J. A. Hansen og Oldgesellerne hinanden i et forsvar af den bestående lavsorden imod den gryende kapitalismes uheldige indflydelse og skadelige virkninger. Fra »Den danske Haandværkerforening« udgik der en opfordring til »Arbejderforeningen«, »Folkevennernes Selskab« og »Oldgesellforeningen« om en forhandling om næringslovgivningen, og disse forhandlinger resulterede i nedsættelse af en komite, der skulle udarbejde forslag til en ny næringslov. Denne komite, der fik repræsentanter fra alle 4 foreninger, fik følgende sammensætning⁴³:

Den danske Haandværkerforening

Sadelmageroldgesell Fase

Murer Rasmussen

Murer Groth

Arbejderforeningen

Skomagermester Borch

Sadelmager, borgerrepræsentant og Rigsdagsmedlem

Christensen

Bageroldgesell H. F. Jacobsen (formand for Oldgesell-foreningen)

Folkevennernes Selskab

Snedker Bigum

Redaktør og Rigsdagsmedlem J. A. Hansen

Guldsmed Salomon

Oldgesell-foreningen

Snedkeroldgesell Emerndörfer

Drejeroldgesell Topp

Tømrer Wilhelmy.

Komiteen blev færdig med sit arbejde hen på eftersommeren, og den 15. september forelå en betænkning, der stort set var en anbefaling af den bestående ordning. Et mindretal i komiteen, skrædder Nørholm, der var trådt ind i komiteen på et senere tidspunkt, indtog et særstandpunkt, idet han anbefalede ophævelse af alle tvungne lavsordninger, og at alle over 25 år skulle kunne få borgerskab.⁴⁴

Også i andre af tidens spørgsmål blev der samarbejdet mellem foreningerne. Det gjaldt således i forsvaret af grundloven i spørgsmålet om fællesforfatning, og da dette spørgsmål medførte opløsning af folketinget i oktober 1854, blev Rimestad opstillet som kandidat for »Arbejderforeningen« og »Folkevennernes Selskab« i Københavns 8. valgkreds, og ved valget den 1. december blev han valgt ind i folketinget.⁴⁵

J. A. Hansen fik i løbet af 1855 forbedret sin position i »Arbejderforeningen« og en række af de mest fremtrædende medlemmer af »Folkevennernes Selskab« blev optaget i »Arbejderforeningen og valgt ind i repræsentantskabet. Denne opposition

følte sig mangelfuldt refereret i foreningens blad, der jo var redigeret af Rimestad, og man fik da i stedet cand. Jørgensen, som var redaktør af »Avertissementsblad for Kjøbenhavns Forstæder og Omegn« til at optage generalforsamlingsreferater fra »Arbejderforeningen« heri.⁴⁶

Da »Folkevennernes Selskab« nu havde fået det fornødne fodfæste i »Arbejderforeningen«, var der ikke længere grund til at opretholde selskabet, og man fremsatte forslag om at opløse det. I en indkaldelse til et møde den 31. oktober 1855 i Store Kongensgade 43, bad man medlemmerne om at overveje, om »Selskabet skal enten opløse sig, med Opfordring til Medlemmerne at støtte den her i Hovedstaden med større pekuniære og aandelige Kræfter til samme Formaal virkende Forening, der eksisterer under Navn af »Arbejderforeningen«, eller nedsætte Contingentet til 4 Skilling ugentlig . . . osv.«⁴⁷

Selskabet blev opløst, selv om en del af medlemmerne modsatte sig dette. Disse forsøgte at videreføre »Folkevennernes Selskab« under et andet navn, men uden held. Der fandtes nu kun een arbejderforening, der til gengæld var svækket en del af den interne strid.

I løbet af 1856 blev flere folkevenner valgt ind i repræsentantskabet, og man havde nået det mål, som Bondevennerne havde sat sig, at få fodfæste blandt byens arbejdere. J. A. Hansen havde tilsyneladende besejret Rimestad i kampen om arbejderne, men også kun tilsyneladende. Dels var medlemstallet i foreningen dalet betydeligt⁴⁸, og dels havde Rimestad mærket, at oppositionen i foreningen havde vokset sig stærk. Han meddelte derfor, at han trak sig tilbage som redaktør af foreningens blad med nummeret den 17. august 1856. For at ingen skulle være i tvivl, brugte han bladets forside til at begrunde sin fratræden.

» . . . Dette vil imidlertid ikke være saaledes for Fremtiden [enighed mellem forening og redaktør]; det mindre Samfund, der maaske vil holde sammen endnu i nogen Tid, vil, tildels i væsentlige Henseender, have andre Interesser og andre Ansku-

elser, end den Arbejderforening, der har virket i 1853, 1854 og 1855, – jeg beder vel bemærke, at dette kun er sagt som min personlige Mening. For et saadant Selskab vilde jeg ikke kunne skrive, og det vilde slet ikke kunne være tjent med mig som Redaktør. At jeg træder fra, før den endelige Omorganisation finder sted – den som ikke vil ligge saa meget i Formen, som i Atmosfæren –, kan kun være til Gavn for det nye Samfund, der derved faaer Lejlighed til at forberede sig ogsaa gjennem Bladet og ved den nye Redaktør.«

Bladmæssigt betød dette skridt dog ikke så meget, da J. A. Hansen øjeblikkeligt erklærede sig villig til at overtage redaktionen. Han blev da ogsaa enstemmigt valgt på et repræsentantskabsmøde den 18. august.⁴⁹ Foreningsmæssigt betød det heller ikke stort, at redaktionen overgik til andre hænder, men da Rimestad på mødet den 18. august meddelte sin beslutning om at træde ud af foreningen, stod det klart, at denne dermed i realiteten var sprængt.

Havde Bondevennerne vundet slaget om arbejderforeningerne, havde de til gengæld ingen nytte af en forening, der medlemsmæssigt var så svag, at den ikke gav nogen indflydelse. De tilbageblevne Bondevenner besluttede sig for, sammen med de arbejdere, der gerne så foreningen fortsat, at oprette en helt ny arbejderforening.

I begyndelsen af september 1856 udsendtes en indbydelse til at tegne sig som medlem i den nye arbejderforening. Mandag den 15. september⁵⁰ afholdtes stiftende møde i »Kjøbenhavns Arbejderforening«, hvor der på dette tidspunkt var indtegnet 177 medlemmer. Det stiftende møde vedtog udgivelsen af et ugeblad, hvoraf første nummer udsendtes den 19. september med J. A. Hansen som redaktør. Den 4. oktober forelå i bladet resultatet af valget til bestyrelsen. Denne kom til at bestå af major Müllen som formand og desuden overretsprokurator Damkjær, J. A. Hansen, kunstdrejer Andersen og bager Jacobsen.

Medlemsmæssigt var den nye forening imidlertid meget svag. Medlemstallet nåede, trods kraftige appeller til arbejderne om

at slutte sig til foreningen, aldrig ret meget over det antal, der var med fra starten. Var foreningen medlemsmæssigt svag, var den til gengæld mere arbejderforening end de tidligere foreninger. Dels var antallet af arbejdere i foreningen procentvis større, og dels var der tale om en radikalisering i foreningen, selv om det måske ikke slog så stærkt igennem i starten. Ole Chr. Andersen, der senere var med ved oprettelsen af »Den internationale Arbejderforening«, var med til at give den nye forening det mere radikale præg. Det skete gennem en række artikler i foreningens blad, hvor han bl. a. beskrev forholdene i foreningen.

»Den anden store Hovedretning, hvori vor Forening vil virke, er den der skal gaae udad. Den vil ikke alene være en Dannelses-Forening inden for sine egne Enemærker, men den vil ogsaa være en Politisk Forening, der vil virke udad. Den vil, naar den dertil finder Anledning, træde frem for at paavirke Andre med Hensyn til politiske, sociale eller materielle Spørgsmaal.«⁵²

En anden, der også medvirkede ved denne radikalisering, var Reinholdt Jensen. I fællesskab med L. Kragballe og F. Clausen udarbejdede han forslag til foreningens love. Forslaget blev offentliggjort i bladet den 6. december, men blev aldrig vedtaget. Forslaget, der tydeligt viste fremad, havde som formålsparagraf:

»Foreningens Formaal er gjennem Arbeidets Uafhængighed at sikre Arbeiderens personlige Frihed.

Foreningen vil stræbe at naae dette Maal ved paa alle Maader at vække Interesse for Kundskab om Samfundslivets virkelige Indretning.

Den vil navnlig søge at udvikle Erkjendelsen af frie, den Enkeltes Ret betryggende Foreningers Betydning som Hovedmiddel for Gjennemførelsen af den sociale Retfærdighed.«⁵³

Endnu var tiden dog ikke moden til så radikale ændringer, og hverken Ole Christian Andersen eller Reinholdt Jensen fik deres forslag ført igennem. I stedet fortsatte man med et medlemstal, der, selv med en relativ stabilitet, medførte forslag om

at ophæve foreningen.⁵⁴ Dette skete dog ikke, men man fortsatte med ændret bestyrelse. Man bevarede foreningen som samlingssted for den politisk bevidste del af arbejderne. I foråret 1858 forsøgte Ole Chr. Andersen at finde årsagen til foreningens medlemsmæssige problem, og han redegjorde for sine overvejelser i bladet (27. marts).

»Grunden hertil troer jeg for en Deel ligger i den Deling, hvori Medlemmerne har deelt sig; uagtet Foreningen ikke tæller 200 Medlemmer, saa har den dog et Embeds-, et Borger- og et Bondeparti, og dette gjør, at den umuligt kan udrette noget af Betydenhed; . . . Vil man at Foreningen skal bestaae, da er det nødvendigt at der dannes et ægte demokratisk Parti, som vil virke for den.«

Den omtalte deling var virkelig til skade for foreningen, og i en senere artikel redegjorde Andersen herfor.

» . . . for kort Tid siden under en Discussion blev der af Embedspartiet paastaet, at de havde faaet oplyst, at her ikke var Mangel paa Lejligheder, her var lige saa mange ledige Lejligheder, som her er Familier uden Huus. En mere dum Løgn har jeg ikke før hørt fremkomme i Foreningen. Hvor mange Familier er her ikke, der har maattet krybe ind paa Loftskamre eller i mørke elendige Bagstuer, og hvor mange er der ikke, der har maattet tage til takke med at krybe ind i et Hul hos Andre, fordi de ikke have kunnet faae Lejlighed?«⁵⁵

De mest progressive kræfter blandt foreningsmedlemmerne fik dog overtaget, og i april 1858 fik de gennemtrumfet valget af redaktør for foreningsbladet til deres fordel.⁵⁶ Den 10. april var V. J. Karup redaktør for bladet. Hans tiltrædelseserklæring viste tydeligt, at han tilhørte den radikale del af foreningen.

»Et Blad som skal være et Organ for en Forening, hvis Medlemmer for Størstedelen høre til den arbejdende Classe, og som har et saa ringe Omfang som nærværende, tør ikke fylde sine Spalter med almindelig Underholdningslecture eller saadanne belærende Articler, som have Interesse for alle dannede Læsere af alle Samfundscasser, men det bør fremsætte og behandle de Interesser og Formaal, som udelukkende tilhøre og besjæle

Arbejderstanden, og for hvilke vor Dagspresse under vor ni-
aarige Frihed saa godt som slet ikke er optraadt.

Jeg vil derfor fortrinsviis levere mine Læsere populaire ledende Artikler over sociale Spørgsmaal, idet jeg vil bekjæmpe de saakaldte højere Stænders traditionelle (nedarvede) Forrettheder for Arbejderstanden, der paa mange Maader stille sig iveien for den sande politiske Friheds Virkeliggjørelse i Folket, og paapege de Skridt, som der bør gjøres for at forbedre den arbejdende Stands materielle Kaar og forskaffe den fri adgang til at udvikle dens aandelige Evner og blive delagtig i Oplysningens Goder, uden hvilke den politiske Frihed kun er et Blændværk.«

Karup ændrede bladets navn til »Folkets Talsmand« med undertitlen »Et Ugeblad for den arbejdende Classe«. Dette var dog ikke det væsentligste, men der skete en afgørende ændring i bladets hele indhold. Således skrev Karup den 10. juli 1858 en leder »Til den danske Arbejder!«, hvori han, foregribende den senere arbejderforening »Internationale«, opfordrede arbejderne til at rejse sig.

»Danske Arbejder! Bort med Lunkenheden og Mismodet! Reis Dig af Din Dvale, og siig ikke længere: »hvad kan det hjælpe!«.

Skal Friheden være mere end et tomt Navn for Dig, saa viis, at Du ikke er ligegyldig for Dine egne Interesser, saa tilegn Dig Frihedens store Goder, Oplysning og Velvære!

... Jeg tilstaaer det gjerne, at Du ligesover for de Rige, de Fornemme, de af Lykken Begunstigede og de af Staten Garanterede, er svag og afmægtig, at Dit Ord ikke bliver hørt, at Du Intet formaaer at sætte igjennem, at Du ikke kan afskaffe et eneste af de sociale Onder, som nedtrykke Dig, men dette er kun Tilfældet, saalænge Du staaer ene.

Thi hele Din Kraft og Betydning ligger kun i Association, i Forening!

... Derfor, reis Dig af Din Dvale og lad Lunkenheden og Ligegyldigheden ikke længere bcherske Dig! Reis Dig til en energisk og uholdende Kamp for Din Stands tilsidesatte Inter-

esser! Reis Dig med den Overbeviisning, at Du kan bidrage til Frihedens og Lighedens Virkeliggjørelse i Samfundet . . . !»

Karup fortsatte sit opgør med foreningens muligheder for at hjælpe med hertil. Man havde, skrev han, »det Hovedformaal at fremme den arbejdende Classes Vel, saavel i aandelig Henseende som med Hensyn til dens borgerlige Stilling (§ 1). Formaalet stod og staaer altsaa i den nøieste Overensstemmelse med Arbeidernes Trang og Fordringer. Naar vi ikke desto mindre have erfaret de to første Foreningers Fald og seet, hvor faa Arbeidere den sidste Forenings Medlemsliste tæller – saa maae disse Kjendsgerninger nødvendigviis have haft og endnu have deres Grund deri, at det ovenanførte Formaal stod og endnu staaer præget paa Lovenes Papir, men ikke i Foreningens Liv og Handlinger!

At der af Arbejderforeningerne er gjort Noget for at imødekomme og tilfredsstille Medlemmernes aandelige Interesser, skal ikke negtes; men seer man hen til de Fordringer, som en Arbejderforening i denne Henseende bør fyldestgjøre, da er det kun saare Lidt.

. . . I et følgende Nummer skulle vi fremstille for vore Læsere, hvorledes en Arbejderforening kan organiseres, saa at den drager Fleertallet af Arbejderne til sig, idet den giver dem selvstændig politisk Holdning og de materielle og aandelige Fordele hvortil der under alle politiske Omvexlinger stedse er Trang hos den arbejdende Classe.«⁵⁷

Dette var dog mere end foreningernes bestyrelse og repræsentantskab kunne tolerere. Karup blev fyret som redaktør, og man ansatte cand. Jørgensen til at føre bladet videre, idet man ændrede navnet til »Arbejderforeningens Organ«.⁵⁸ Umiddelbart efter ændredes også foreningens navn til »Arbejderforeningen«,⁵⁹ en ændring, der blev foretaget for at trække tidligere medlemmer til sig igen.

Det lykkedes til en vis grad, og den 3. maj 1859 blev Rimestad valgt som suppleant til foreningens repræsentantskab.⁶⁰

Rimestad og hans tilhængere begyndte deres tilværelse i for-

eningen med en kritik af bladet, men dets redaktør, R. Jørgensen, kunne dog tilbagevise deres angreb med ordene:

»Dernæst maa jeg bemærke, at Arbejderforeningen – næstefter at være en Dannelsesforening – først og fremmest er en socialistisk Forening, og dens Blad maa derfor indeholde, hvad der af Socialt er at anføre.«⁶¹

I efteråret 1859 skulle der foretages valg af formand, og man så da Rimestad stillet op som kandidat imod Reinholdt Jensen. Det lykkedes ikke Reinholdt Jensen at få stemmer nok i første valgomgang, og ved omvalget blev Rimestad valgt til formand.⁶²

Rimestad havde igen fået indflydelse på arbejderspørgsmål, en indflydelse, der ikke blev mindre, da han den 25. april blev valgt til redaktør af bladet.⁶³

Rimestad kunne dog ikke føre samme kurs som i de tidligere foreninger, dertil var medlemsskaren for radikal, og han gik igang med – sideløbende med sin formands- og redaktørvirk-somhed – at oprette en anden arbejderforening. Hans første handling var at kritisere den bestående forening for dens mang-lende evne til at gennemføre dens dannelsesformål.

I begyndelsen af september 1860 arbejdede Rimestad mere åbent med oprettelsen af en ny forening, og han indrømmede da også dette, da han blev spurgt herom på et repræsentant-skabsmøde.⁶⁴ Efter denne indrømmelse afskedigedes han som redaktør⁶⁵, en afgørelse, han ikke ville anerkende. Han an-kede afgørelsen til en ekstraordinær generalforsamling den 18. september, som dog heller ikke bragte nogen afklaring.

Den 20. september indkaldte Rimestad så til stiftende møde i den nye forening, hvor han overfor de 280 indtegnede med-lemmer redegjorde for sine planer med foreningen. Man ved-tog med akklamation at kalde den nye forening for »Arbejder-foreningen af 1860«, ligesom man valgte Rimestad til formand og til redaktør. En enkelt opponert mod denne foreningsdan-nelse – hvem vides ikke – blev af dirigenten, fabrikarbejder L. Albertsen, frataget ordet.⁶⁶

Den 26. september 1860 afholdtes i »Kjøbenhavns Arbejderforening« en ekstraordinær generalforsamling, hvortil Rimestad sammen med 57 andre havde fremsat forslag om foreningens opløsning.

»Arbejderforeningen tager den Beslutning at erklære sig for ophævet og at lade sine Ejendele gaa over til Arbejderforeningen af 1860.«⁶⁷

Skrædder Odder havde hertil stillet et tillæggsforslag:

»Dog skal hele Kassebeholdningen anvendes til Indkjøb af danske Forfatteres Skrifter og det ved disse Skrifter udvidede Bibliothek være at betragte som Grundlag for et eventuelt Folkebibliothek, saaledes at Arbejderforeningen af 1860 har den udelukkende Afbenyttelse og Bestyrelse af samme, men under det udtrykkelige Forbehold, at det (Bibliotheket) hverken kan afhændes, pantsættes eller paa nogen Maade betragtes som henhørende under ovennævnte Forenings Bo.«

Ifølge Rimestads referat af generalforsamlingen vedtoges forslaget med 61 stemmer mod 5, medens tillæggsforslaget blev vedtaget med 58 stemmer mod 8. »Kjøbenhavns Arbejderforening« fortsatte dog sin eksistens efter denne generalforsamling, idet den af Rimestad nævnte minoritet ville fortsætte foreningen.

»Da der således ikke har været at opnaae Enighed, og da Minoriteten agter at fortsætte, saavidt sees, den Arbejderforening, for hvis Ophævelse Majoriteten har stemt, og da det ikke kan falde Bestyrelsen af vor Forening ind at søge Rettens Vei mod en anden Arbejderforening, skal den indskrænke sig til at beklage Minoritetens Optræden og iøvrigt lade Sagen gaae sin egen Gang.«

Minoriteten var imidlertid livskraftig nok til at fortsætte, selv om der ikke længere var mulighed for at udgive noget medlemsblad. Reinholdt Jensen, der havde været en ret fremtrædende person i foreningen, tog efter Rimestads forsøg på at ødelægge foreningen til Jylland, hvor han sammen med en række andre frisindede venstremænd stiftede »Den jyske Folkeforening«, der udgav bladet »Jyllandsposten« med Reinholdt Jensen som redaktør.

I 1864 vendte R. Jensen tilbage til hovedstaden og fik her udgivet bladet »Folkebladet«, som han også selv redigerede. Fra nytår 1865 fik »Kjøbenhavns Arbejderforening« en længe tiltrængt mulighed for at etablere kontakt med omverdenen, idet der blev oprettet kontrakt mellem foreningen og bladet.

»Efter Overenskomst med Redaktøren af »Folkebladet« ville Foreningens »Efterretninger« fremtidig blive bekendtgjorte i »Folkebladet«, som da gratis vil blive omdelt til Foreningens Medlemmer ved dens eget bud.«⁶⁸

Reinholdt Jensen leverede selv en række fremragende bidrag til bladet, bidrag som karakteriserede ham mere som socialist end som venstremand. I begyndelsen af 1865, hvor foreningens medlemmer fik bladet omdelt, skrev han om arbejderklassens stilling i en artikel, som han indledte: »Frihed, Lighed og Broderskab var det Raab, der i 1848 samlede den undertrykte Del af de fleste europæiske Landes Befolkninger«.

»Det er netop Socialismens Opgave at løse Arbejderen ud af Kapitalismens »Jernaag«, og sætte ham i Stand til frit at raade over sin egen Kraft, hvilket man allerede vil se deraf, at Socialismen fremfor Alt hviler paa fri Sammenslutning, og Ingen vil jo tænke paa at forene sig for at give Andre Magt til at spænde ham i et »Jernaag«. Foreningen sker netop kun for at hævde og sikre Alles Frihed.«⁶⁹

For at få skabt en forening, der var mere på linie med de af ham og Ole Chr. Andersen tidligere skitserede linier, fremsatte han i juli måned et forslag til vedtægter, der fik bl. a. Rimestad⁷⁰ og den borgerlige presse til at harcellere over den fæle socialisme. Forslaget var måske, set med datidens øjne, ret så radikalt, men ville i dag kunne stå helt naturligt som programpunkt i alle politiske partier.

»§ 1. Foreningen vil ved alle lovlige Midler virke for en saadan Ordning af Samfundet, som sikrer Enhver det størst mulige Udbytte af sin Arbeidskraft og den fulde Nydelse af Menneskets naturlige Ret til Frihed og Uafhængighed.

Foreningen vil derfor bekæmpe enhver Art af Undertrykkelse, hvad enten denne udføres i Kapitalens, Nationalitetens,

Dannelsens, Religionens eller Fornemhedens Navn, eller under noget som helst andet Paaskud.«⁷¹

Ugen efter udvidede han denne lovparagraf ved i en forside-artikel at skrive:

»For at opnaa dette er det nødvendigt at omordne Arbejdsforholdene saaledes, at Arbejderne selv bliver Herre over Arbejdet, og ikke som nu ere afhængige af den Betaling, som Pengemagten vil yde dem for deres Arbejde og afhængige af om Pengemagten overhovedet vil sætte dem i Stand til at kunne arbejde, eller med andre Ord at leve. Saalænge denne ydmygende Afhængighed bestaaer er al Tale om den Enkeltes Frihed kun tom Snak, men den Forandring i Samfundsforholdene, som skal gennemføres for at hæve denne Afhængighed paa en lykkelig og god Maade fordrer en saa kraftig Medvirken fra Arbejdernes Side, som først vil være mulig efter lang Forberedelse. Som Begyndelse til denne Forberedelse, og navnlig som Middel til at samle Arbejderne til enig Samvirken gennem fælles Drøftelse af den store Opgave, kunne Arbejdsnedlæggelser ikke alene have, men have i Virkeligheden allerede tildels havt deres meget store Nytte.«

Reinholdt Jensen og med ham foreningen havde altså nu bekendt kulør. Der var skabt en arbejderforening, som var en naturlig forløber for den »Internationale Arbejderforening«, der skulle se dagens lys 6 år senere. Reinholdt Jensen selv trak sig dog ud af politisk arbejde allerede inden, idet han efter reaktionens sejr i 1866, havde mistet troen på de politiske muligheder i den nærmeste fremtid. Han bevarede dog sin nære tilknytning til arbejderbevægelsen, også efter at han i 1867 måtte opgive at videreføre »Folkebladet«.«⁷²

Der findes kun enkelte spredte vidnesbyrd fra perioden frem til 1871, der kan støtte formodningen om forbindelsen mellem »Københavns Arbejderforening« og »Internationale«. I et brev fra Lorents Petersen til Ole Chr. Andersen dateret i Genf, den 8. marts 1887⁷³, omtales Lorents Petersens besøg i København »Aar 1868 i Begyndelsen af April eller sidst af Mars«. I samme brev omtaler han »Min Ven Holm« og »der var vel endnu et

paar Andre«, hvilket i alt fald viser, at der på dette tidspunkt har været liv i foreningen.

Samme år skrev Rimestad i »Blad for Arbejderforeningen af 1860« en artikel om »Den ældre Arbejderforening«, hvori han omtalte »dette latterlige Misfoster, der med et Medlemstal af en tredive Stykker tager Navn af en »Arbejderforening«.«⁷⁴

I samme artikel omtales »Hr. Rigsdagsmand fra Vildmosen Zahle«, som formand for foreningen. En sangbog fra denne arbejderforening⁷⁵, der er udgivet i slutningen af 1868, indexer ligeledes et medlemsmæssigt grundlag. Disse vidnesbyrd er de sidste, der findes om »Kjøbenhavns Arbejderforening«.

Det næste man med sikkerhed ved, er, at der i 1870 igen findes spor af forening. Den tidligere omtalte Lorents Petersen var i København i 1870 og sendte et brev til borger Jung dateret den 22. april. Det hedder heri:

»I Gaar Aftes har den første Sammenkomst af 9 Socialister fundet Sted her, den første Sammenkomst af den Slags, som overhovedet har fundet Sted, siden Danmark blev et Kongerige.«⁷⁶

I brevet omtales Mundberg, der fejlagtigt er angivet som Herm. Mundberg, Lille Kjøbmagergade 65¹, som en af disse 9, men de øvrige 8 er ikke navngivet, og alle gisninger om deres identitet kan derfor ikke bekræftes.

Endelig omtaler Rimestad i maj 1871 i »Dagstelegraf« en aflægger af Pariserkommunen ledet af en eksekutivkomite bestående af »En Bager, En Skomager og en Tredie, der betegnes som »Geniet fra Ny Kongensgade«.«⁷⁷

Det ligger ret nær at antage, at U. P. Overby⁷⁸, der boede i denne gade, er det af Rimestad betegnede geni, især på baggrund af en plan om en arbejderbank, som Overby havde fremsat i »Kjøbenhavns Arbejderforening«, og som Rimestad nu fremsatte i en noget ændret form.⁷⁹

Den 21. maj 1871 forelå Pios »Socialistiske Blade«, nr. 1, der fulgtes af endnu et hefte den 12. juli. Interessen for disse 2 blade var så stor, at Pio i andet hefte kunne bebude et ugeblad fra den 22. juli. En sådan tilslutning synes kun mulig,

hvis der forud har været interesse for ideen, og da Rimestads forening næppe har virket fremmede for netop denne interesse, er det nærliggende at antage, at andre har haft visse forudsætninger for at kunne bedømme disse ideer.

Ugebladet »Socialisten« var kun få numre gammelt, da man bragte en opfordring til at danne en forening.

»Som vi tidligere har berørt er det vor Hensigt her i Landet at danne en Forening af Arbejdere i alle Fag, der kan slutte sig til vort store Forbillede, Internationale, og for at Enhver skal kunne faa at vide, hvad der er dette Selskabs Hensigt, vil dets Love, Generalstatutterne, oversatte paa Dansk, være at faa paa vort Kontor enten gratis sammen med næste Nummer for Abonnenterne eller særskilt tilkøbes. Ligeledes vil vi ogsaa i næste Uge underrette vore Læsere om, hvorledes vi har tænkt os Dannelsen af den danske Afdeling.«⁸⁰

Dette skete ogsaa, idet man ugen efter på forsiden under titlen »Opfordring« meddelte:

»Bevæget ved disse og andre Grunde har Redaktionen anset det for hensigtsmæssigt, at den stillede sig i Spidsen for Oprettelsen af en dansk Afdeling af Foreningen Internationale, og den har som indledende Skridt hertil ladet nævnte Forenings Statutter oversætte og udkomme paa Dansk.

Hvorledes den danske Forenings Sammensætning og Foreningssang skal være, vil fremgaa af de foreløbige Love, som vil udkomme om Kort Tid og er bestemte til at danne en Slags Grundlag for en senere Generalforsamlings Beslutninger.«

Man meddelte i samme artikel, at man kunne tegne sig som medlem på bladets kontor og sluttede med håbet om, at alle ville arbejde med til at nå dette Værk, der »maaske langt hurtigere end Nogen nu aner, skal føre os til Maalet«.

Den 14. oktober fremkom så indkaldelsen til det stiftende møde i den nye forening:

»I Morgen Søndag afholdes i Tømmerkroen Sektionsmøder for Medlemmerne af Foreningen. Der vil blive foretaget Valg paa Sektionsformænd; endvidere fremkommer Bestyrelsen med Forslag til Oprettelse af Sektions-Striekasser.«⁸¹

Den 15. oktober konstitueredes »Den Internationale Arbejderforening for Danmark«, idet man på en række møder fik oprettet 5 sektioner.⁸²

Med oprettelsen af »Internationale« grundlagdes den forening af arbejdere, der, med en del ændringer undervejs, har bestået siden. Den kan med nogen ret siges at være en fortsættelse af en udvikling, der startedes i 1848. Det har ganske vist til nu været umuligt at komme på sporet af materiale fra perioden 1868 til 1871, der har kunnet bevise sammenhængen og personernes identitet. Her ligger altså endnu en opgave for den videre forskning.

NOTER

- ¹ *Marx/Engels*: Udvalgte værker, bd. 1. København 1952, side 26. Smlg. *Rosenberg*, Arthur: Demokratie und Sozialismus. Zur Politischen Geschichte der letzten 150 Jahre, Amsterdam 1938.
- ² Den i manifestets forord (s.19) nævnte danske oversættelse er sandsynligvis ikke udkommet. Snarere er der dermed ment den første svenske oversættelse. Dette er mere sandsynligt, fordi der, i det mindste i Stockholm, fandtes en afdeling af „Bund der Kommunisten“. Smlg. *Andreas*, Bert (udg.): Gründungsdokumente des Bundes der Kommunisten (Juni bis September 1847), Hamburg 1969 s. 67 f.
- ³ *Lunde*, P. F.: Forslag til Forbedring i de arbejdende Classers Kaar, København 1848.
- ⁴ Kjøbenhavnsposten, Løvedagen den 26. august 1848.
- ⁵ I Haandværkerdannelsesforeningen nedsattes på en generalforsamling den 31. august en komité for næringsforholdene, som bestod af skrædder Lund, magister Steen, redaktør Grüne, sadelmager Christensen, bøssebager Christensen, jernstøber Lunde, cand. Jørgensen, smedemester Bense, smedesvend Hansen, kontorist Hahn, urmager Volstelen, lærer Snekløth, skomager Borch, formand, maler Lunde og kassierer, sadelmager Olsen.
- Denne komité skulle „sætte sig i Forbindelse med den ældste „Haandværkerforening“ her i Staden, for at bevæge den til Deeltagelse, ved navnlig i Forening at foreslaae en Valgmaade, hvorved en fuldstændig Repræsentation kunde fremstaae“. (Ovenstående citat er fra et trykt stykke papir i „Politidirektørens gamle historiske arkiv, E VI, i Landsarkivet for Sjælland. I samme samling findes en håndskrevet liste over medlemmerne af komiteen.)
- ⁶ *Nyrop*, Camillus: Bidrag til vor Haandværkstands Historie før 1857, København 1914, s. 275
- ⁷ *Bauer*, Adolf: C. V. Rimestad. Et Bidrag til de kjøbenhavnske Arbejderforeningers Historie, i „Blad for Arbejderforeningen af 1860“, nr. 37/1879.
- ⁸ Om håndværkssvendenes organisationsforsøg etc. se Ger-

hard *Beiers* udmærkede og veldokumenterede afhandling om typograferne i „Schwarze Kunst und Klassenkampf, bd. 1, Vom Geheimbund zum königlich preussischen Gewerkeverein (1830-1890)“, Frankfurt/M. 1966. En sådan håndværker var fx. Lorents Petersen, der senere spillede en vis rolle i arbejderbevægelsen såvel her i landet som internationalt, se bl. a. *Andreas, Bert* op.cit s. 10, 75 og 79 og *Mehring, Franz*: Geschichte der deutschen Sozialdemokratie, Stuttgart/Berlin, bd. 1, s. 222 og bd. 3, s. 314, samt *Brugger, Otto*: Geschichte der deutschen Handwerkervereine in der Schweiz, Leipzig 1932 s. 169 f og for en anden dansk svend s. 47 ff. Endvidere findes der et relativt omfattende materiale om Lorents Petersen i ABA, København og i IISG, Amsterdam.

⁹ *Bauer, Adolf*, op.cit.

¹⁰ Om definitionen af begrebet demokrat, se *Rosenberg, Arthur*, op.cit.

¹¹ Kjøbenhavnsposten, 19. august 1848

¹² Foreningen for Oldgeseller og Ladesvende gik ind for at bevare den bestående lavsordning. I 1854 udsendte den i fællesskab med Folkevennernes Selskab, der i J. A. Hansen havde en stærk modstander af kapitalismen, en opfordring til dannelse af „Den danske Haandværkerforening“. (se

Morgenposten, den 28. januar 1854.) Foreningens væsentligste indsats var oprettelsen af en Understøttelsesforening for gamle og trængende Arbejdere af begge Kjøen. (se Morgenposten, den 26. januar 1854.) Foreningen kæmpede en håbløs kamp imod udviklingen og da næringsloven trådte i kraft i 1862 ændrede foreningen navn til Haandværkerne Formandsforening, uden nogensinde at have haft egentlig betydning for arbejderne.

¹³ Politiet fulgte nøje disse bestræbelser for at oprette en arbejderforening og der findes på Landsarkivet for Sjælland i Politidirektørens gamle historiske arkiv en del korrespondance mellem politidirektør Bræstrup og statens censor C. Reiersen om bl. a. „Opfordring til Arbeidsclassen og dens Venner“, som ikke havde angivet trykkested.

¹⁴ Bladet (omtrent i A5 format) bar foreningens navn og hed: Foreningen for Arbeidsclassens Vel. Der udkom ialt 6 numre under dette navn, idet der efter det første nummer den 29. august, fulgte nr. 2, den 13. september, nr. 3, den 31. oktober, nr. 4, den 17. november, nr. 5, den 29. november og nr. 6, den 20. december. Som redaktør stod anført foreningens midlertidige bestyrelse. Bladets numre 1 og 2 blev trykt hos Sally B. Salo-

- mon, de øvrige hos C. J. Elvius, Knabrostræde 13. Oplagstallet kendes ikke præcist, men har bladet været uddelt til de medlemmer, der var indtegnet i foreningen, må oplaget have ligget på omkring 1800.
- ¹⁵ Det er ikke historisk korrekt at omtale dette blad som det første arbejderforeningsblad. Denne ret tilkommer bladet Concordia, der blev udgivet af Den typographiske Forening fra 7. august 1835 til 28. juni 1839. Concordia var primært udgivet for at skaffe penge til en af foreningen oprettet hjælpekasse og stoffet var udelukkende af underholdende karakter, hvorfor det ikke her medtages som egentlig arbejderforeningsblad.
- ¹⁶ Ifølge en trykt medlemsfortegnelse for Foreningen for Arbejdsclassens Vel, dateret den 1. oktober 1851 og en „Tilslægsfortegnelse (No.1)“ af 8. november 1851 (Politidirektørens historiske arkiv i Landsarkivet for Sjælland) var medlemsantallet 1749.
- ¹⁷ Organ for Arbejdsklassen, nr. 1, den 4. januar 1852.
- ¹⁸ idem, nr. 9, den 28. februar 1852.
- ¹⁹ Samfundets Reform, s. 74 og 77 f. Bladet, der blev udgivet af Frederik Dreier, startede i begyndelsen af april 1852. Første nummer var ikke dateret, hvorimod nr. 2 bar udgivelsesdatoen den 19. april. Numrene 3 og 4 udkom med 10-14 dages mellemrum og først med nr. 5, der udkom den 22. maj blev Samfundets Reform udgivet regelmæssigt som lørdagsblad. Perioden 5. til 19. juni 1852 udkom ingen blade på grund af Dreiers indkaldelse til soldat. Sidste nummer udkom den 28. februar 1853. Ialt udkom Samfundets Reform med 22 numre.
- ²⁰ Blad for Arbejdsklassen, nr. 36, den 4. september 1852.
- ²¹ idem, nr. 46, den 13. november 1852.
- ²² idem, nr. 41, den 9. oktober 1852.
- ²³ idem, nr. 42, den 16. oktober 1852.
- ²⁴ idem, nr. 53, den 4. januar 1853.
- ²⁵ Til Arbejderne! udsendt af Louis Toucher, Redacteur L. Albrechtsen, Fabrikarbejder Sally B. Salomon, Bogtrykker Andersen, Kunstdreier Jørgensen, cand. theol. og C. V. Rimestad, Institutbestyrer. Bladet var trykt hos Sally B. Salomon og blev udsendt i slutningen af december 1852.
- ²⁶ Blad for Arbejdsklassen, nr. 53, den 4. januar 1853.
- ²⁷ idem, den 2. januar 1853.
- ²⁸ ibid. Dette nummer af Blad for Arbejdsklassen var „Udgiven, ifølge Repræsentantskabets Bemyndigelse, af C. V. Rimestad“. Det sidste nummer med Gad som redaktør, nr. 53, udkom den 4. januar

1853. Derefter udkom et ikke nummereret blad dateret den 22. januar 1853. Rimestad anførte heri, „at dette Blad er det sidste, der udgives af Foreningen for Arbejdsklassens Vel. Det vil blive fortsat af den nye Arbejderforening, som i denne Tid danner sig ved en Sammensmeltning af Foreningen for Arbejdsklassens Vel og Haandværkerdannelsesforeningen.“

²⁹ Blad for Folkevennernes Selskab, nr. 1, den 6. marts 1853. Se også Morgenposten, den 27. januar 1854, der indeholder en kort gennemgang af foreningens historie og en oversigt over afholdte møder.

³⁰ Til Arbejderne! Om Associationsfriheden af en Demokrat, Kjøbenhavn i April 1853, s. 13.

³¹ Nyt Blad for Arbejdsklassen, nr. 3, den 19. februar 1853.

³² Rimestad, C. V.: De kjøbenhavnske Arbejderforeninger. Kjøbenhavn 1867. Louis Kleins Bogtrykkeri.

³³ Politidirektørens gamle historiske arkiv, Landsarkivet for Sjælland. Det hedder i en indberetning sandsynligvis fra en betjent: „Mødet Søndagen den 9. januar i det nye Selskab i lille Kongensgade, hvortil var valgt foreløbig Bestyrelse

Major Müllen, formand
Bogbinder Holm
Farver Andersen
Tronier

Formand ved Holmen, Hansen
og Skomager Borch.

Bogbinder Holm blev af Skomager Borch foreslaaet som Dirigent.“

³⁴ Blad for Folkevennernes Selskab, nr. 2, den 17. marts 1853.

³⁵ Blad for Folkevennernes Selskab, nr. 6, den 12. april 1853.

³⁶ idem, nr. 7, den 17. april 1853.

³⁷ idem, nr. 1, den 6. marts 1853.

³⁸ Blad for Folkevennernes Selskab fik på grund af foreningens ringe medlemstal ingen lang levetid. Det første nummer udkom den 6. marts 1853 og sidste nummer (nr. 31) udkom den 1. oktober samme år. Man havde for dem alle samme redaktør og samme trykker, henholdsvis J. A. Hansen og F. C. Bording. Efter at bladet var ophørt, fik man stillet spalteplass til rådighed i ugebladet Folkevennen, der var redigeret af foreningsmedlemmet Rugaard. Dette blad led samme skæbne som foreningsorganet og indstillede sin virksomhed i begyndelsen af januar 1854. Rugaard overtog i stedet Morgenposten og heri fik Folkevennernes Selskab deres foreningsmeddelelser trykt sådan at de kunne klippes fra og anvendes som selvstændigt blad. Den 23. oktober 1854 bragtes de sidste foreningsmeddelelser på denne måde. Derefter frenkam forenings-

- meddelelserne spredt på forskellige steder i bladet.
- ³⁹ Blad for Folkevennernes Selskab, den 1. oktober 1853
- ⁴⁰ Nyt Blad for Arbeidsklassen, den 12. november 1853
- ⁴¹ Morgenposten, den 28. januar 1854
- ⁴² *Nyrop, C.*, op.cit.
- ⁴³ Morgenposten, den 14. februar 1854
- ⁴⁴ Blad for Arbeidsklassen, den 4. november 1855
- ⁴⁵ idem, den 9. december 1854
- ⁴⁶ Avertissementsblad for Kjøbenhavns Forstæder og Omegn blev udgivet af V. H. Fals. Udover de nævnte arbejderforeningsreferater kunne man i dette blad finde omtale af Nørrebros Forening for billige Livsfornødenheder, Folkevennernes Sygekasse og Oldgesellernes Understøttelsesforening. Den 13. september 1855 udkom sidste nummer, hvorefter bladet fik navneforandring til Forstædernes Avis.
- ⁴⁷ Mødeindkaldelsen findes i Politidirektørens gamle historiske Arkiv, Landsarkivet for Sjælland.
- ⁴⁸ Blad for Arbeidsklassen, den 13. juli 1856
- ⁴⁹ Blad for Arbeidsklassen, den 24. august 1856. Med dette nummer af bladet sluttedes arbejderforeningens ugebladsudgivelse. Bladet startede den 5. februar 1853 under navnet Nyt Blad for Arbeidsklassen. Rimestad, der havde redigeret det sidste nummer af Blad for Arbeidsklassen (foreningsblad for Foreningen for Arbeidsklassens Vel) fortsatte med at redigere de første numre af Nyt Blad for Arbeidsklassen. På generalforsamlingen den 14. februar 1853 var cand. theol. R. Jørgensen blevet valgt til redaktør og han startede sin virksomhed den 12. marts. De første numre skulle efter Rimestads udsagn have været redigeret af Frederik Dreier (se Blad for Arbeidsklassen, den 6. maj 1854 og Arbejderforeningens Organ, den 15. oktober 1859). Efter generalforsamlingen i efteråret overtog lærer Hans Snekløth redaktionen af bladet fra 1. oktober. Snekløth var en virkelig gevinst for bladet, der i hans redaktionsperiode havde indlæg om bl. a. økonomisk demokrati. Fra 6. maj 1854 overtog Rimestad igen redaktionen og beholdt denne indtil 17. august 1856. Sidste nummer af bladet, den 24. august havde J. A. Hansen som redaktør.
- Bladets første trykker var Sally B. Salomon, men fra 6. maj 1855 overtog Berlingske Bogtrykkeri trykningen af bladet. Den 8. juni 1856 fik bladet igen ny trykker, denne gang E. J. Elvius, der stod for trykningen af de sidste numre.
- ⁵⁰ Blad for Kjøbenhavns Arbejderforening, den 19. september 1856
- ⁵¹ idem, den 17. januar 1857

- ⁵² idem, den 25. oktober 1856
⁵³ idem, den 6. december 1856
⁵⁴ idem, den 25. april 1857
⁵⁵ Blad for Kjøbenhavns Arbej-
forening, 3. april 1858
⁵⁶ Folkets Talsmand, den 15. maj
1858
⁵⁷ idem, den 2. oktober 1858
⁵⁸ Arbejderforenings Organ,
den 23. og 30. oktober 1858
⁵⁹ idem, 13. november 1858
⁶⁰ idem, 7. maj 1859
⁶¹ idem, 15. oktober 1859
⁶² idem, 26. november 1859
⁶³ idem, 28. april 1860
⁶⁴ idem, 25. august, 1. og 8. sep-
tember 1860
⁶⁵ Arbejderforenings Organ,
den 15. september 1860. Kjø-
benhavns Arbejderforening
startede sin ugebladsvirksom-
hed den 19. september 1856.
J. A. Hansen, der havde været
redaktør for den opposition i
Arbejderforeningen af 1853,
der udgav sidste nummer af
Blad for Arbejderforeningen
den 24. august, fortsatte som
redaktør af Blad for Kjøben-
havns Arbejderforening. Tryk-
ningen af de første numre
skete hos E. J. Elvius. Fra 3.
april 1858 overtog bogtrykker
Oettinger, Østergade 72, tryk-
ningen af bladet og J. A. Han-
sen fratrådte som redaktør
med den begrundelse, at han
ikke kunne samarbejde med
den nye bogtrykker (se Fol-
kets Talsmand, 8. maj 1858).
I stedet blev V. J. Karup valgt
til redaktør og han indledte
sin redaktørvirksomhed med

at døbe bladet om til Folkets
Talsmand, med undertitlen Et
Ugeblad for den arbejdende
Classe. Forbindelsen med det
tidligere blad bibeholdtes gen-
nem en fortløbende nummere-
ring, således at første nummer
af Folkets Talsmand fik nr.
15. Karup var imidlertid for
radikal og blev afsat den 15.
oktober og fra 23. oktober ud-
kom foreningsbladet med nav-
net Arbejderforenings Or-
gan og med R. Jørgensen som
redaktør. Den 12. januar 1859
valgte man på et repræsen-
tantskabsmøde et bladudvalg
bestående af Müllen, Borch og
Odder til at redigere bladet og
fra den 29. januar var der
ikke længere anført noget re-
daktørnavn på bladet. Den 22.
oktober 1859 var foreningens
økonomi blevet så anstrengt,
at man måtte skride til en re-
duktion af sidetallet, således
at bladet nu kun fyldte et en-
kelt ark. I perioden 28. april
til 14. september 1860 var
Rimestad redaktør for bladet.
Efter hans afsættelse overtog
R. Jørgensen redaktionen af
de to sidste numre - 37 og 38
- der udkom 15. og 22. sep-
tember 1860.

⁶⁶ Blad for Arbejderforeningen af
1860, 23. september 1860.

⁶⁷ Blad for Arbejderforeningen af
1860, den 30. september 1860.
Dette referat har været brugt
af A. J. Meyer, der ved fore-
ningsjubelæet i 1885 udgav
pjecen „Arbejderforeningen af

1860. Et Tilbageblik i Anledning af Foreningens 25 Aars Jubilæum den 20. september 1885." Trykt hos Th. Nielsen, St. Regnegade 26. Der findes imidlertid en anden hidtil upåagtet forklaring på dette handlings forløb. I Politidirektørens gamle historiske Arkiv på Landsarkivet for Sjælland findes et håndskrevet referat af det møde, der iflg. Rimestad skulle have opløst den gamle arbejderforening, se tillæg I.

- ⁶⁸ Folkebladet, den 31. december 1864
- ⁶⁹ idem, 28. januar 1865
- ⁷⁰ Blad for Arbejderforeningen af 1860, 16. september 1865.
- ⁷¹ Folkebladet, 8. juli 1865
- ⁷² Folkebladet, den 23. juli 1867. Folkebladet, hvis første nummer udkom den 26. november 1864, blev redigeret af Reinholdt Jensen og trykt i C. E. Wibes bogtrykkeri, Badstuestræde 8. Bladet, der udkom hver lørdag, fik den 6. januar 1866 en ansigtsløftning, idet man i et forsøg på at øge læserskaren, ændrede både udseende og format.
- ⁷³ ABA, arkivalier vedr. Ole Chr. Andersen
- ⁷⁴ Blad for Arbejderforeningen af 1860, 19. december 1868
- ⁷⁵ Det kgl. Bibliotek, småtryksamlingen
- ⁷⁶ *Bertolt, Oluf*: Pionerer, København 1938, s. 28
- ⁷⁷ Dagstelegraf, 12. maj 1871
- ⁷⁸ KRAK's vejviser 1871 angiver

for Ny Kongensgade 117 st, Assistent i Krigsministeriet, U. P. Overby

- ⁷⁹ Blad for Arbejderforeningen af 1860, 3. februar 1872
- ⁸⁰ Socialisten, 4. august 1871, nr. 3
- ⁸¹ idem, 14. oktober 1871, nr. 14
- ⁸² *Bruun, Henry*: Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark indtil 1900, København 1938, s. 164.

T I L L Æ G I

„Onsdag den 26. September afholdtes en extraordinair Generalforsamling i Arbejderforeningen, hvortil var af 58 Medlemmer stillet det Forslag at opløse Foreningen og lade dens Ejendele og Bibliothek overgaae til den af Rimestad stiftede Arbejderforening af 1860. Efter at Rimestad havde udtalt sig meget vidtløftigt om og for Foreningens Opløsning fremstod Skomager Borch som den sidste Tid har været Foreningens Viceformand og yttrede, at ifølge Foreningens Love er Formanden pligtig at fremme et Forslag til en Extraordinair Generalforsamling men Spørgsmaalet bliver da paa selve Generalforsamlingen hvorvidt det ifølge Lovene er berettiget, hvorfor han ville have rettet det Spørgsmaal til Foreningens Formand om han ansaa Forslaget for berettiget, men efter at Formanden har udtalt sin Mening hvoraf fremgaar at

han deler Anskuelse med Forslagsstillerne og har udtalt sig for dets Berettigelse saa sparer jeg mig Spørgsmaal angaaende Formandens Mening og maac udtale: da det er Bestyrelsen der staar til Ansvar for hvad der sker i Foreningen og Lovenes § 14 siger at ingen Extraordinair Generalforsamling kan give, forandre eller opsigse Love, og en Opløsning af Foreningen er efter min Formening en Ophævelse af Foreningens Love som skal ske paa en Ordinair Generalforsamling saa kan jeg selv om det ellers var rigtigt for ikke at have 2 Arbejderforeninger ikke slutte mig til Forslaget saaledes som det foreligger og da denne Sag nemlig ikke vil blive afgjort uden af Rettens Vei saa maa jeg for mit personlige Vedkommende paa det bestemteste protestere imod det foreliggende Forslag, derpaa blev der overrakt en Protest imod Forslaget underskrevet af 38 Medlemmer, men ikke underskrevet af Borch, der udspandt sig nu en meget vidtløftig og stormende Diskussion om Forslagets Berettigelse og hvori Rimestad erklærede at han tog hele Ansvaret paa sig, ved Afstemningen hvor man vidste at der ville blive Majoritet for Forslaget da ca 70 Medlemmer ere i forveien overtalt til at gaa ind i den nye Forening og en del af dem brugt til at gaa

omkring med Indbydelse til paategning blev der en Majoritet af 10 Stemmer for Foreningens Opløsning de Medlemmer som holdt paa Foreningens Bestaaen hvoriblandt Representaskabet var blevet enige om ikke at stemme da de mente at naar de stemte var det en slags tilkjendegivelse af Forslagets Berettigelse. Nu traadte Rimestad frem og erklærede Foreningen for opløst, men det andet Parti traadte frem og erklærede, at Rimestad i forening med dem som havde stemt for opløsningen havde at forlade Lokalet, da de ikke mere var Medlemmer, hvilket nær havde udartet til Slagsmaal hvorpaa de dog forlod Lokalet derpaa traadte Borch frem og udtalte at han nu efter Sagens afgjørelse nok vedblev at være Medlem af Foreningen som han ikke antog for opløst men maatte erklære sig som udtraadt af Repræsentantskabet, efter flere Opfordringer til at blive staaende erklærede han at efter det som forelaae at forhandle tillod hans Tid ham ikke at deltage i og maatte saaledes vedblivende holde paa sin Bestemmelse derpaa blev der drukket nogle Boller Punch af de tilbageværende og Repræsentantskabet valgte Reinholdt Jensen til Viceformand og gav ham fuldmagt til ganske at handle paa Foreningens Vegne. Dagen efter indfandt

Rimestad sig hos Værten og sagde at han skulle lukke Lokalet, hvilket Værten ikke vilde, derpaa affordrede han Værten Nøglerne hvilket Værten opfordrede ham til først at vise sin Berettigelse til at faa dem derefter kom Skrædder Odder og Bogtrykker Oettinger med en Arbeidsvogn og ville hente Foreningens Ejendele hvilket Værten modsatte sig da Farver Andersen forinden havde givet Værten en skriftlig Erklæring for at han paatog sig alt Ansvar for at Værten holdt Foreningens Ejendele tilbage og sørgede for at intet kom ud af Lokalet. Rimestad havde tillige udtalt paa Generalforsamlingen at den nye Forening havde leiet Lokalet paa Hjørnet af Kirkestræde og Vælvingen til 600 Rdl aarlig og betalt $\frac{1}{2}$ Aars Leie 300 Rdl forud hvilket bag efter havde vist sig at være en Usandhed og at de blot har gjort en Aftale om bemeldte Lokale da deres Hensigt var strax at tage den opløste Forenings Lokale i Brug det vil nu vise sig om mulig den nye Forening kan faae nogle Mænd til at betale eller gaae i Caution for Leien i den nye

Forening da det maae være de fleste bekendt hvorledes det gik med den tidligere Arbejderforening hvor Rimestad var Formand og beregningerne har nok egentlig nævnt at den ældre Arbejderforening man har villet opløse at dens Bibliothek og Ejendele skulle tjene som Sikkerhed for Leien i den nye Forening. Da jeg har antaget at et Referat af denne Sag mulig kunne have Interesse for Hr. Conferensraaden har jeg tilladt mig ærbødigt at meddele samme. Det først udkomne Blad af den yngre Arbejderforening tillader jeg mig at lade hermed følge da jeg tillige ogsaa er Medlem af den nye Forening."

I forbindelse med den nye forenings dannelse omtaltes i såvel den i anm. 67 anførte pjece af A. J. Meyer som i Adolf Bauers: „C. V. Rimestad. Et bidrag til de kjøbenhavnske Arbejderforeningers Historie“ en foreningsdannelse „Dansk Forening“. Denne forening findes ikke omtalt i datidige kildekrifter og de omtalte pjecer mener sandsynligvis Kjøbenhavns Arbejderforening.

TILLÆG II

